

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI FŐBIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

ÖTÖDIK FOLYAM
LXXII. ÉVFOLYAM

1956

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
FŐBIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőbizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, KOVÁCS MÁTÉ,
KÓHALMI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, VARJAS BÉLA

Felelős szerkesztő

VARJAS BÉLA

Technikai szerkesztő

DÖRNYEI SÁNDOR

II. péld.

LXXII. ÉVF. 1. SZÁM

ÖTÖDIK FOLYAM

1956. JANUÁR—MÁRCIUS

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1956

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
FŐBIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőbizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, KOVÁCS MÁTÉ,
KÓHALMI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, VARJAS BÉLA

Felelős szerkesztő

VARJAS BÉLA

E szám munkatársai: SZENTMIHÁLYI JÁNOS, a budapesti Egyetemi Könyvtár csoportvezetője, CSÚRY ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, TARNAI ANDOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TRÓCSÁNYI ZOLTÁN ny. egyetemi tanár, HOLL BÉLA könyvtáros, Vác, KÓKAY GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BUSA MARGIT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VIRÁGH RÓZSA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának csoportvezetője, HERNÁDY FERENC, a pécsi Egyetemi Könyvtár munkatársa, D. SZEMZŐ PIROSKA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SCHNELLER KÁROLY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TAKÁCS JÓZSEF, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, DURZSA SÁNDOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, MEZEY LÁSZLÓ, az irodalomtudományok kandidátusa, tudományos kutató, BERKOVITS ILONA tudományos kutató, BEREZKY LÁSZLÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BELIA GYÖRGY, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TÓKÉS LÁSZLÓ, a Magyar Tudományos Akadémia munkatársa.

Technikai szerkesztő

DÖRNYEI SÁNDOR

TARTALOM

<i>Berlász Jenő</i> : Az Akadémiai Könyvtár történetének vázlata. — La Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences	202
<i>Borsa Gedeon</i> : Constitutiones Novae Almae Ecclesiae Strigoniensis.....	287
<i>Borsa Gedeon</i> : A Könyvvalap tervei. — Zur Frage der Depositenzentrale.....	28
<i>Bruckner János</i> : A jozefinista kultúrpolitika és az Egyetemi Könyvtár. — Die josephinische Kulturpolitik und die Budapester Universitätsbibliothek	112 ✓
<i>Csűry István</i> : Nagy könyvtáraink raktározási problémái. — Die Magazinierungsprobleme unserer grossen Bibliotheken	15
<i>Jánszky Lajos</i> : A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon. — The Problems and Tasks of Technical Documentation in Hungary...	101
<i>Kovács Máté</i> : A magyar könyvtári törvény alapelve, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. — The Aims, Basic Principles and Cultural Significance of the Hungarian Library Law	181
<i>Maller Sándor</i> : A nemzetközi kiadványcsere. — The International Exchange of Publications.....	273
<i>Sz. Németh Mária</i> : Az Akadémiai Könyvtár fejlődése és munkája a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése óta. — La Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences	217
<i>Szentmihályi János</i> : A könyvtári tájékoztatás módszereiről. — Aspects of Reference-Work in University and Research Libraries	1
<i>Tarnai Andor</i> : Fischer Dániel és az első hazai folyóirat terve. — Daniel Fischer und der Plan der ersten ungarländischen Zeitschrift	32 ✓
KISEBB KÖZLEMÉNYEK	
<i>Bertók Lajos</i> : Egy elveszettnek hitt pesti könyvkereskedői katalógus a XVIII. századból	251
<i>Borsa Gedeon</i> : Adatok a XVIII. századi kismartoni nyomdáról	138
<i>Busa Margit</i> : Adatok Pálóczi Horváth Ádám két munkájához	61
<i>Busa Margit</i> : Postás vagy lapkihordó kézbesítette a „Pesti Magyar Ujságot”?	144
<i>Busa Margit—Virág Rózsa</i> : Érdekes sajtóhibák	63
<i>Csapodi Csaba</i> : Vörösmarty Mihály könyvtára	65
<i>Durzsa Sándor</i> : Adatok Horányi bibliográfiai munkásságához	246
<i>Hankiss Elemér</i> : Don Quijote	304
<i>Hernády Ferenc</i> : Az almanach-irodalom kiadástörténetéhez.....	253
<i>Hernády Ferenc</i> : Kuthy Lajos levele Balogh Károlyhoz, a Pécsi Aurora szerkesztőjéhez	64
<i>Holl Béla</i> : Adalékok a Káldi Biblia történetéhez	52
<i>Holovics Flórián</i> : Toldy Ferenc címlap nélküli könyvének címlapja.....	254
<i>Kókay György</i> : Martinovics Ignác levele Tertina Mihályhoz, az Ephemerides Budenses szerkesztőjéhez	58 ✓
<i>Kostyál István</i> : Festetics György könyvtárosi instrukciója	299
<i>Kumorovitz L. Bernát</i> : II. Ulászló levélváltása Firenzével a Mátyás halála után ottrekedt Corvinák ügyében	294
<i>Marosi Éva</i> : Forradalmi ponyva 1942-ből	313
<i>Soltész Zoltánné</i> : A XVI. századi bártfai nyomtatványok könyvdszei	230
<i>Stoll Béla</i> : A Kelecsényi-énekeskönyv	296
<i>Szekeres Margit</i> : Az ötves mesterségről való vetélkedés — Felvinczy György ismeretlen műve	139
<i>D. Szemző Piroška</i> : Tevan Andor és a magyar könyvművészet	68
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Adalék a XVII—XVIII. századbeli nyomtatványok meghatározásához.....	51
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Megtévesztő adatok régi magyar könyvekről.....	50
<i>Trócsányi Zoltán</i> : Rabló kiadás-e a Kartigam kolozsvári, 1778-i kiadása?.....	244

FIGYELŐ

<i>Barta Gábor</i> : A Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) új, könyvtári vonatkozású ajánlásai	338
<i>Csapodi Csaba</i> : A földrajzi katalógus a könyvtár katalógus-rendszerében.....	324
<i>Csúry István</i> : Könyvtárközi együttműködés Debrecenben	153
<i>Dezsényi Béla</i> : Hírlapgyűjtés Franciaországban	264
<i>Durzsa Sándor</i> : Ankét a tájbibliográfiák készítéséről	87
<i>Goriupp Alisz</i> : Az egységes címlírás kérdéséhez	149 ✓
<i>Katus László</i> : Bibliográfiai munka Jugoszláviában	159
<i>Markos Béla</i> : A bibliográfiai munka jogi szabályozása a népi demokráciákban	153
<i>Pusztai Jánosné</i> : A csehszlovák könyvtárosképzés jogi szabályozása.....	261
<i>Schneller Károly</i> : Az ajánló katalógus szerkesztésének néhány gyakorlati kérdése	77
<i>Szekeress Margit</i> : A szerzők nevének egységes feltüntetése folyóiratcikkek címében	335 ✓
<i>Szöllösy Tibor</i> : A megyei könyvtárak cikk-katalógusairól	332
<i>Takács József</i> : A könyvtári jog a könyvtári munka szolgálatában.....	320
<i>Takács József</i> : A népi demokráciák könyvtári joga	82
<i>Tombor Tibor</i> : A fűzés nélküli kötés	257
<i>Varjas Béla</i> : Köhalmi Béla Kossuth-díjas könyvtáros	146
<i>Veredy Gyula</i> : Osztályozási kérdések 1955-ben	150
<i>Veredy Katalin</i> : Műszaki könyvtárak katalógizálási problémáiról.....	147
Állami könyvkiadás Franciaországban	88
A Magyar Könyvtárosok Szabó Ervin Köre	318

SZEMLE

Aus der Arbeit der wissenschaftlichen Bibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik (Ism. <i>V. Waldapfel Eszter</i>)	169
Badalić, Josip: Incunabula quae in populari re publica Croatia asservantur (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	94
Bestermann, Theodore: A World Bibliography of Bibliographies (Ism. <i>Szentmihályi János</i>).....	165
Biblioteki SzSzSzR. Opit rabotü (Ism. <i>Bóday Pál</i>)	267
Bibliothek, Bibliothekar, Bibliothekswissenschaft (Ism. <i>Moravék Endre</i>).....	339
Cohen, Marcel: L'Écriture (Ism. <i>J. Hajdu Helga</i>)	266
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. 1954. (Ism. <i>Bereczky László</i>)	96 ✓
Directory of Photocopying and Microcopying Services (Ism. <i>Tőkés László</i>)....	99
Dritte Verlegerkonferenz des Amtes für Literatur und Verlagswesen der Deutschen Demokratischen Republik (Ism. <i>Pók Lajos</i>).....	269
Drobná, Zoroslava: Janiček Zmílelý z Písku a Jenský kodex (Ism. <i>Berkovits Ilona</i>)	341 ✓
Gulyás Pál: Magyar írói álnévlexikon (Ism. <i>Domanovszky Ákos</i>)	346
Hazánk felszabadulása (1944–1945) (Ism. <i>G. L.</i>)	270
Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora (Ism. <i>Nemeskürty István</i>)	173
A Könyvtáros (Ism. <i>Bauer József</i>)	176
A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája (Ism. <i>Bélley Pál</i>).....	348
A második világháború története (1939–1945) (Ism. <i>Rázsó Gyula</i>).....	355
Malcès, L. N.: Les sources du travail bibliographique (Ism. <i>Szabó Margit</i>)....	167
Mostra storica nazionale della miniatura (Ism. <i>Berkovits Ilona</i>).....	91
Nagy magyar elbeszélők (Ism. <i>Béla György</i>)	98
Rácz Aranka—Képes Ágnes—Tóth Béla: Gyermek és ifjúsági könyvtárak (Ism. <i>Ardó Mária</i>)	353
Thornton, John L.—Tully, R. I. S.: Scientific books, libraries and collectors (Ism. <i>Varga Sándor Frigyes</i>)	172
Un Traité récemment découvert de Boèce de Dacie De Mundi Aeternitate (Ism. <i>Mezey László</i>)	89
A Világírodalom Klasszikusai, 6. sz. A Békevilágmozgalom 1955. évi ünnepeitjei. 7. sz. Heine (Ism. <i>Kiss József</i>)	271
Wäscher, Hermann: Das deutsche illustrierte Flugblatt (Ism. <i>Lécs Károly</i>)	343
Zarodov, K.: Leninszkaja gazeta Proletarij (Ism. <i>Wendelin Lidia</i>).....	343

A könyvtári tájékoztatás módszereiről

1.

A könyvtári tájékoztató szolgálatnak tudományos könyvtárainkban nincs régi múltja. Igaz ugyan, hogy SCHAMS 1821-ben, *Beschreibung der Freystadt Pest* c. művében dicséri a pesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosainak udvariasságát, előzékenységét és megemlíti, hogy SCHWARTNER, a könyvtár ideiglenes vezetője, minden látogató tudásvágyát igyekszik kielégíteni, amiben nagy segítségére van kiváló emlékezőtehetsége.¹ Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a magyar könyvtárak megvalósították volna a Christian MOLBECH által a múlt század 30-as éveiben már helyesnek tartott könyvtári szervezetet. MOLBECH ui. azt javasolja, hogy egyes könyvtárosok kizárólag azok igényeinek kielégítésével foglalkozzanak, akik a könyveket helyben óhajtják olvasni; mások a kölcsönzési szolgálatot lássák el; harmadik feladatként a ritkaságok kezelését említi, és végül külön munkakörként jelöli meg azok tájékoztatását, akik egyik vagy másik tárgyról felvilágosítást kérnek.²

MOLBECH a továbbiakban kifejti, hogy a könyvtárosi hivatás betöltéséhez nem elegendő a puszta könyvismeret. Az a könyvtáros, aki *csak* könyvismerettel rendelkezik, középszerű könyvtáros marad. Szerinte a könyvtáros legbecsesebb tulajdonsága az egyes tudományágakban való tájékozódási képesség, ami alkalmassá teszi őt arra is, hogy olvasóinak tájékoztatást tudjon adni.³

A magyar könyvtárosok a tájékoztató szolgálat elhanyagolásában inkább német kollégáik példáját követték. A berlini Königl. Bibliothek könyvtárosainak tiltakozására vissza kellett vonni a könyvtár ügyviteli szabályzatának azt az intézkedését, amely kimondja, hogy a könyvtáros köteles tudni-vágyó tanulókat irodalmi és bibliográfiai oktatásban részesíteni.⁴ A tiltakozás eredményeképpen az 1813-ban SCHLEIERMACHER által szerkesztett ügyviteli szabályzat csupán annyit jegyez meg, hogy az olvasószobájában szolgálatot teljesítő könyvtáros, azok számára, akik azt igénylik — amennyiben ez nem veszi túlságosan igénybe idejét —, irodalmat ajánl.⁵

¹ SCHAMS, Franz: *Vollständige Beschreibung der königl. Freystadt Pest in Ungarn*. Pest, 1821. 210–211. p.

² MOLBECH, Christian: *Ueber Bibliothekswissenschaft*. Nach der zweiten Ausgabe des dänischen Originals übersetzt von H. RATJEN. Leipzig, 1830. 118. p.

³ *Id. m.* 119–122. p.

⁴ *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. Hrsg. Fritz MILKAU. Leipzig, 1933. 2. Bd. 440–441. p.

⁵ *Uo.*

3658

A személyes tájékoztatástól való idegenkedésnek tehát mély gyökerei vannak Németországban. Jellemzően mutatja ezt az a tény, hogy a rendkívül gazdag német könyvtártudományi irodalom a kérdéssel való foglalkozást csaknem teljesen mellőzi. MILKAU *Handbuch*-jának a felvilágosítással (Auskunft) foglalkozó fejezete legnagyobb részt a központi címjegyzékek mint információs eszköznek jelentőségével foglalkozik. A német könyvtárosok a tájékoztatást majdnem teljes egészében a katalógusra bízták, és ezért a katalógushálózat állandó tökéletesítésére törekedtek. A német könyvtáros a katalógus szerkesztésében látta a legmagasabb rendű közönségszolgálatot.

Kétségtelen, hogy a szakkatalógus szerkesztésében mint a könyvek tartalmáról való tájékoztatás elsőrendűen fontos segédeszközének megteremtésében a német könyvtári gyakorlat úttörő jelentőségű. A göttingeni könyvtárban 1785–1790 között Jeremias David REUSS, a növedéki napló alapján szakkatalógust állít fel,⁶ és PETZHOLDT *Bibliotheca Bibliographica*-ja az első jelentős bibliográfiai könyvészet.

Az angolszász államokban a könyvtári tájékoztató tevékenység a német úttól némiképpen eltérő módon fejlődött. A könyv- és folyóiratállomány állandó gyarapodása, az olvasók számának folytonos növekedése a könyvanyag fejlettebb feltárási módszereinek alkalmazását tették szükségessé.

A hatalmas nemzeti könyvtár, a British Museum könyvtárának fejlődése során szükségessé vált a könyvállomány hozzáférhetővé tételét megkönnyíteni. PANIZZI közismert reformjai közül kiemelkedő jelentőségű az olvasótermi szolgálat — a reference library — megszervezése. A kézikönyvtár anyagának gerincét kezdettől fogva az irodalom feltárását biztosító bibliográfiák, katalógusok, kézikönyvek alkották.

Angliában és Amerikában, a Németországban is szokásos módszerek mellett, a tájékoztatás új módszerei alakultak ki. Ezeknek az új módszereknek a kialakulását két tényező jelenléte segítette elő. Az egyik a népkönyvtári (Public Library) mozgalom, a másik a kapitalista üzleti vállalkozásoknak a könyvtárak irányában támasztott igénye.

A chartista mozgalom a XIX. század közepén számos engedményre, így a nyilvános könyvtári (Public Library) hálózat kiépítésére is kényszerítette az angol uralkodó osztályokat. A nyilvános könyvtári hálózat kiépítésében, illetőleg a könyvtári törvény meghozatalában kétségtelenül nagy szerepe volt a chartista mozgalomnak. Mi sem bizonyítja ezt hatásosabban, mint az, hogy a törvény előkészítésében annak az Edward EDWARDS könyvtárosnak volt legfontosabb szerepe, aki 1848 áprilisában nyíltan csatlakozott a mozgalomhoz.⁷

1850-ben, abban az esztendőben, midőn a Barclay és Perkins gyár kocsisai felháborodásukban a Londont látogató HAYNAUT ütlegették, abban az évben, amikor DICKENS *Copperfield David*-ja megjelent, — az angol parlament meghozta a Public Library Act-ot, az angol nyilvános könyvtári törvényt. Az újonnan alakuló nyilvános könyvtárakat nagy tömegek látogatták, tevékenységüknek szükségszerűen ki kellett terjeszkednie az olvasók tájékoztatására is.

Ennek az igénynek kielégítését előbb-utóbb intézményesen kellett biztosítani. 1890-ben az Egyesült Államokban a Rhode Island-i Providence

⁶ ROLOFF, Heinrich : *Lehrbuch der Sachkatalogisierung*. Leipzig, 1954. 3. p.

⁷ MUNFORD, W. A. : *Penny rate*. London, 1951. 18. p.

nyilvános könyvtárában létesítik az első úgynevezett információs pultot (Information Desk). 1903-ban Graham WALLAS egy előadásában már felveti, hogy minden könyvtárban tájékoztató osztályt (Inquiry Department) kellene szervezni.⁸

A kapitalizmus erőteljes fejlődése a tájékoztató szolgálat kifejlődését elősegítő második tényezőt teremtette meg. A piackutatással, a technikai újítások bevezetésével kapcsolatos adatkeresési munkára a könyvtárak kiválóan alkalmasoknak bizonyultak. Olyannyira, hogy egyes könyvtáraknak ez legfontosabb funkciójává vált. Angliában és az Egyesült Államokban a tudományos könyvtárak tájékoztató szolgálatát nagy mértékben veszik igénybe ilyen irányú szolgáltatásokra, legalábbis erre mutat egy angol szerzőnek, A. D. ROBERTS-nek az a megállapítása, hogy az ipari cégek és üzleti vállalkozások könyvtárai a különleges kérések özönével árasztják el a szakkönyvtárakat, és hogy ezeknek a kéréseknek elintézése a könyvtári személyzet idejét rendkívüli módon veszi igénybe.⁹

1859-ben GLADSTONE mint kincstári kancellár még azt a kijelentést teszi az angol alsóházban, hogy a British Museum könyvtárosainak munkája oly könnyű és kellemes, hogy ennek következtében nem tarthatnak igényt magasabb fizetésre.¹⁰ 1930-ban Sir Frederic KENYON, a British Museum igazgatója megállapította, hogy a public library-k tájékoztató szolgálatának hasznosságát az üzletemberek is kezdik felismerni.¹¹ E kettős, gyakran ellentétes igény járult tehát hozzá a tájékoztató szolgálat kifejlődéséhez Angliában és Amerikában.

A német tudományos könyvtárak közönségszolgálatának módszereit — mint látjuk — nem változtatta meg az ottan is erőre kapott népkönyvtári hálózat által felkeltett igény, mint az angolszász országokban, jöllehet a német népkönyvtári mozgalom egyébként az angolszász országok közkönyvtári mozgalmának hatására indult erőteljesebb fejlődésnek.¹²

A népkönyvtári mozgalomnak a tudományos könyvtárak olvasószolgálatára gyakorolt hatása még kisebb méretű volt Magyarországon, ahol népkönyvtári hálózatról ebben az időben alig beszélhetünk. „Könyvtári viszonyaink — minden szép statisztikai látszat ellenére . . . elmaradtak, nemcsak a messzebb nyugattal, de még a szomszédos Béccsel szemben is” — állapítja meg 1916-ban SZABÓ ERVIN.¹³ Szinte természetes tehát, hogy a modern értelemben vett tájékoztató szolgálatot nálunk a század 10-es éveiben nem a nagymúltú könyvtárak valósították meg, hanem a fiatal Fővárosi Könyvtár, amelynek élén SZABÓ ERVIN állott, és amelynek olyan haladó szellemű munkatársai voltak, mint DIENES LÁSZLÓ, KÓHALMI BÉLA, BRAUN RÓBERT és a többiek.

SZABÓ ERVINRŐL RÉVAI JÓZSEF megállapítja, hogy „úgy él az elméletileg többé kevésbé képzett, az osztálytudat bizonyos fejlettebb fokára eljutott

⁸ WARNER, John: *Reference library methods*. London, 1928. 213. p.

⁹ ROBERTS, A. D.: *Introduction to reference books*. 2. ed. London, 1951. 3. p.

¹⁰ Idézte: RANGANATHAN—SUNDARAM: *Reference service and bibliography*. Madras—London, 1940. Vol. 1. 23. p.

¹¹ KENYON, Sir Frederic: *Libraries and museums*. London 1930.

¹² A német népkönyvtári mozgalom történetének ismertetését, valamint az ezzel kapcsolatos bibliográfiát l. DIENES LÁSZLÓ: *Walter Hoffmann könyvtári törekvései*. Bp, 1916. 48. p. (Könyvtári Füzetek 1. sz.)

¹³ SZABÓ ERVIN: *Háborúban*. A Könyvtári Füzetek elé. (Könyvtári Füzetek 1. sz.) 5. p.

munkások emlékezetében, mint a munkásmozgalom őse, mint a forradalmi szocializmus, a marxizmus tanítója. És nem véletlen, hogy ez így van.”¹⁴ SZABÓ Ervin nemcsak azzal vívta ki magának a munkáosztály megbecsülését, hogy MARX és ENGELS műveit ismertette meg a széles tömegekkel, hogy harcolt az opportunizmus ellen, hogy háborúellenes, antimilitarista propagandát folytatott az imperialista világháború idején,¹⁵ hanem azzal is, hogy mint könyvtáros éles szemmel felismerte a nyugati népkönyvtári mozgalom haladó vonásait, és a Fővárosi Könyvtár fiókhálózatának megteremtésével szinte egy időben megindította a könyvtár tájékoztató szolgálatát. A műveltséget a széles tömegek számára közvetítő modern népkönyvtár és a tudományos könyvtár szolgálatait kiterjesztő tájékoztató szolgálat motívumai tehát itt is azonosak.

1914-ben BRAUN Róbert a *Könyvtári Szemlé*-ben számol be először a Fővárosi Könyvtár információs munkájáról. „A közönség, mint tapasztaljuk, könnyen szokik hozzá, hogy a könyvtártól felvilágosítást kérjen. Fordulnak hozzánk szóban, levélben és telefonon. Mégpedig nemcsak tudomány iránt érdeklődő, hanem gyakorlati emberek is.”¹⁶

A Fővárosi Könyvtár kezdeményezése azonban hosszú ideig nem talált követőkre. A HORTHY-korszak a tudományos könyvtárak közönségszolgálatára számára csak annyiban hozott bizonyos fejlődést, hogy könyvtáraink német példaképeik nyomán katalógushálózatukat igyekeztek korszerűsíteni.¹⁷ Az a régebbi és a HORTHY-korszak alatt is érvényesült másik törekvés, hogy a szóbeli vagy írásbeli tájékoztatás helyett a katalógusok mellett az olvasók rendelkezésére bocsássák a szükséges tájékoztató műveket, azt eredményezte, hogy a tájékoztató szolgálat legfontosabb segédeszköze, a segédkönyvtár kifejlődött, és, legalábbis a budapesti Egyetemi Könyvtárban, jól megalapozott és ma is talán az ország egyik leggazdagabb segédkönyv-gyűjteményévé vált. A könyvtár vezetőjének, FERENCZI Zoltánnak 1912. évi jelentése megemlíti, hogy a segédkönyvtár a tanári kutatószobában van elhelyezve.¹⁸ Helytelen volna ezt a tényt kizárólag elzárkózással, az olvasók széles rétegei igényeinek elhanyagolásával magyarázni, hiszen a legfontosabb segédkönyvek, a leggyakrabban szükséges bibliográfiák a nyilvános olvasóterem kézikönyvtárában annak megnyitása óta megtalálhatók voltak. Oka ennek inkább abban kereshető, hogy a segédkönyvekre a könyvtári feldolgozó munka során is állandóan szükség volt. Ezért helyezték el ezt a gyűjteményt a hivatali helyiségek közvetlen közelében levő tanári kutatószobában. Az idők folyamán a gyűjtemény növekedésével a segédkönyvtár úgyszólván valamennyi hivatalhelyiség polcain megtöltötte.

Az Egyetemi Könyvtár segédkönyvtári gyűjteménye létrejötté óta, ha korlátozott mértékben is, az olvasók számára megközelíthető volt. A segédkönyvtár katalógusának kinyomatása is erre vall.¹⁹ Anyagának összeállításában tehát a feldolgozó munka által támasztott igények mellett az olvasók igényeire is tekintettel voltak. Ez a tény kedvezően befolyásolta a felszabadulás

¹⁴ RÉVAI József: *Marxizmus, népiesség, magyarság*. Bp. 1947. 49. p.

¹⁵ *Id. h.*

¹⁶ BRAUN Róbert: *Információk. Könyvtári Szemle*, 1914. (2) 49. p.

¹⁷ *Eötvös Lóránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár*. (Ismertető) Bp, 1953. 18–22. p.

¹⁸ *Jelentés az Egyetemi Könyvtár 1912. évi állapotáról*. Bp, 1913.

¹⁹ *A budapesti m. kir. Tudományegyetem könyvtárának címjegyzéke. Segédkönyvtár*. Bp, 1912.

után meginduló tájékoztató szolgálatot. A fenti szempontok szerint létrejött segédkönyvtár előnye valójában akkor mutatkoznak meg, ha azt más könyvtárak hasonló jellegű gyűjteményeivel hasonlítjuk össze; másutt ui. általában, ha volt is segédkönyvtár, az kizárólag a feldolgozó munka alátámasztása céljából jött létre, tehát nem foglalta magában az olvasó igényeit kielégítő tájékoztató műveket, és sokszor az anyagnak a katalógusokban való feltárása is hiányos. Ennek a mulasztásnak a pótlása, a segédkönyvek módszeres és rendszeres gyűjtése és rendezése tudományos könyvtáraink most megvalósítás alatt levő feladatai közé tartozik.

Már az eddig elmondottak alapján is nyilvánvaló, hogy hiba volna az olvasók tájékoztatásának kétféle módját megkülönböztetni. Nem lehet a tájékoztatási munkát kizárólag a segédeszközökre bízni, másfelől a segédeszközök igénybevétele nélkül a megfelelő személyes tájékoztatást nem lehet biztosítani.

A könyvtár saját anyagának katalógusokban való feltárása tehát ma is a korszerű tájékoztatás első alapfeltétele. Az olvasó igényeinek kielégítése csak úgy valósítható meg, ha a feltárást a legváltozatosabb szempontok szerint végzik el a katalógusok. A szokásos tizedes osztályozású szakkatalógus ezen szempontok közül csupán néhányat vesz tekintetbe. A tájékoztató szolgálat eredményessége azonban éppen attól függ, hogy az anyag kiválasztásának szempontjai azonosak legyenek az olvasó szempontjaival.

A speciális, ún. reference-katalógusoknak tehát a tájékoztatás szempontjából komoly jelentőségük van. A budapesti Egyetemi Könyvtár csak 1949-ben állította fel korszerű decimális és tárgyszó-katalógusát. Az a tény, hogy a könyvtár hosszú ideig korszerű decimális szakkatalógus felállítása helyett meglévő szakkatalógusát foltozgatta, a később meginduló tájékoztató szolgálat számára komoly haszonnal is járt. Így jöttek létre ugyanis a könyvtár speciális katalógusai — a földrajzi katalógus, a portré-katalógus, az első és második világháborúval foglalkozó művek katalógusa stb. —, melyek később a tájékoztató szolgálat fontos segédeszközeivé váltak. A korszerű szakkatalógus hiányát az állandóan fejlődő betűrendes katalógus is igyekezett pótolni: annak melléklapjai, utalásai gondosak, gazdagok.

A speciális katalógusok jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az olvasók egyes, a könyv formális ismertetőjegyeire vonatkozó kérdései csakis speciális katalógusok konzultálása révén válaszolhatók meg. Ilyen a művészettörténeti kutatók részére nélkülözhetetlen reprodukció-katalógus, az irodalomtörténeti és könyvtörténeti szempontból oly fontos nyomdai vagy kiadói katalógus stb.

A különgyűjtemények katalógusai már régóta a tájékoztató szolgálat fontos segédeszközeinek bizonyultak. Az olvasótermi kézikönyvtári gyűjtemény az összefoglaló művek, szakbibliográfiák gyűjteménye lévén, annak katalógusa a tájékoztató tevékenység elindítójaként fontos szerepet játszik.

2.

A könyvtári tájékoztatás módszereinek kialakulását általában két tényező szabja meg. Az egyik az olvasó igényei, a másik a rendelkezésre álló segédeszköz-hálózat. Amint az olvasók tudomást szereztek a tájékoztató szolgálat létezéséről, napról napra növekvő számban keresték azt fel kérdéseikkel.

Ez a tény a már korábban rendelkezésre álló segédeszközök állandó bővítését, fejlesztését tette szükségessé. Ennek az igénynek egyik jelentős eredménye az Egyetemi Könyvtár tájékoztató szolgálatának egyik legfontosabb segédeszköze, a marxista-leninista irodalom különgyűjteménye és annak katalógusa.

Az olvasók igényeinek jobb kielégítése tette szükségessé a segédkönyvtár szakkatalógusának teljes átalakítását, a tájékoztató szolgálat archívumának, a kivágatok gyűjteményének felállítását, a tájékoztatás szempontjából fontos aprónyomtatványok külön gyűjtését, valamint az adott tájékoztatások feljegyzését és a feljegyzések tárgyszó szerinti rendezését.

Ha arra a kérdésre kívánunk válaszolni, hogy mik a tájékoztatás módszerei az Egyetemi Könyvtárban, először is magukat a kérdéseket, illetve a kérdés-típusokat kell megvizsgálnunk. A tájékoztató szolgálathoz intézett kérdések két főcsoportra oszthatók:

1. Az olvasó egyetlen adatot keres.

2. Az olvasó egy őt érdeklő kérdés irodalmának meghatározott szempont szerint való feltárását kéri.

Az *adatszolgáltatás*. Az olvasó által keresett adatok ismét két osztályba sorolhatók. *a)* A kérdezőnek valamely bibliográfiai adatra van szüksége, vagy *b)* nem bibliográfiai adat után kutat, és csupán azért fordul a könyvtárhoz, mivel úgy véli, hogy az adatot valamely a könyvtárban levő sajtótermékben megtalálhatja.

a) Minden bibliográfiai adatkeresés, még a legbonyolultabbnak látszó is, két kérdésformula szerint fogalmazható meg: *X* milyen műveket írt? vagy ki írta *Y* művet?

A bibliográfiai adatkeresés első segédeszköze természetesen a katalógus. A gondosan szerkesztett betűrendes katalógus néha olyan problémák megoldásában is segít, amelyek első pillanatban — címszó-katalógus hiányában — azt a látszatot keltik, hogy hosszas utánjárásra lesz szükség az adat felkutatásához. Pl. a következő kérdésre: Ki írta *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Goethezeit* című művet, a választ (BRUFORD) a betűrendes katalógus GOETHERE vonatkozó melléklapjai között találtuk meg.

Ugyanakkor azonban, amikor a bibliográfiai adatszolgáltatás, irodalomfeltárás elsődleges forrása a katalógus, ez a könyvtárban kialakult tájékoztatásnak nem egyetlen forrása. Hiszen a bibliográfiai adat felkutatása még akkor is fontos, ha a bibliográfiai egység nincs a könyvtár birtokában, mivel az, új beszerzés vagy könyvtárközi kölcsönzés révén, majdnem minden esetben az olvasó rendelkezésére bocsátható. Az a legegyszerűbb típusú bibliográfiai adatkeresés, mely így fogalmazható: »*X* milyen műveket írt?« a katalógus alapján még abban a formában sem válaszolható meg, hogy *X* milyen művei találhatók meg a könyvtárban? Hiszen ha ezt a kérdést a katalógus alapján akarnánk megválaszolni, kimaradnának *X* folyóiratokban, újságokban, gyűjteményes művekben megjelent írásai, amelyek pedig lehet, hogy a könyvtárban megtalálhatók.

Szükség esetén tehát e legegyszerűbb kérdés megoldásához is a gyakorlatban kialakult megközelítési módszereket alkalmazzuk. Tapasztalataink szerint ugyanis a kérdéseket háromféleképpen lehet megközelíteni: 1. kronológiailag, 2. topográfiailag, 3. biográfiailag. Vagyis egy adat felkutatásában tekintetbe vesszük, hogy az milyen korban, hol és milyen szemlélyel kapcsolatban kereshető. Az adott legegyszerűbb típusú kérdés alapos

megválaszolása tehát vagy biobibliográfia, vagy az író működési periódusát feldolgozó kurrens bibliográfia konzultálása révén is történhetik.

A bibliográfiai adatkérések második csoportját a következő típuskérdéssel jellemeztük: Ki írta Y művet? Az első kérdéstípusban a mondat tárgya, emennél a mondat alanya az ismeretlen. E kérdés megválaszolásában is a katalógus, saját vagy kartársaink emlékezőtehetsége, a címszavakat is közlő bibliográfiák és a tartalmi ismertetéseket közlő irodalmi lexikonok a szolgálat elsősorban szükséges segédeszközei. Ha ezek csődöt mondanak, akkor az ilyenfajta kérdés megoldását is a három megközelítési módszer egyikével vagy másikával, vagy pedig azok együttes alkalmazásával kíséreljük meg.

Egyik olvasónk a következő kérdést intézte hozzánk: Ki írta a »Pry Pál« c. vígjátékot, és ki fordította magyarra? A biográfiai megközelítés ennél a kérdésnél nem jöhet számításba, hiszen az író nemzetiségét nem ismerjük, valamennyi tekintetbe vehető magyar fordító valamennyi fordítását végignézni majdnem lehetetlen. A kronológiai megközelítés mindenesetre ad már valami támpontot. Olyan darabról van szó, amelynek színpadi előadására nem emlékszünk. Igen valószínű tehát, hogy nem az utóbbi 10–15 évben játszott darabról van szó. A darab címének hangzása, a magyarra fordított keresztnév — inkább arra mutat, hogy a XIX. század második felében játszott darabról van szó.

Ez a kronológiai megközelítés megkönnyítette a megoldáshoz vezető topográfiai megközelítést. A kérdést így fogalmazzuk: hol játszottak a XIX. század második felében — és természetesen ennél régebben is, — vígjátékot. Elsősorban a Nemzeti Színház jöhet ilyen módon számításba.

A kérdés megoldása most már egyszerű volt. RÉDEY Tivadar *A Nemzeti Színház története* c. művének 364. lapján megtaláltuk, hogy a darabot JOHN POOLE írta, és CSIKY Gergely fordította magyarra.

A »Ki írta Y művet« típusú kérdés egyik igen gyakran előforduló formája az, amikor az olvasó egy idézet gazdáját keresi. Az idézet-lexikonok, antológiák ilyenkor jó segítséget nyújtanak. Görög és latin idézetek megállapításában jól használhatók a konkordancia-szótárak. Természetesen vannak esetek, amikor egyes kérdések megválaszolásához ezeknek a kézenfekvő segédeszközöknek igénybevétele nem elegendő, és ismét a hármas megközelítési módszer egyikének, másikának alkalmazása válik szükségessé.

Komoly fejtörést okozott például a következő kérdés: Melyik versben található ezek a sorok: »Horáciust, a sima udvaroncot, dalolni készte olykor pusztá hála.«

A kronológiai megközelítés ebben az esetben egybeesik a sorok stíluskritikai megvizsgálásával. Nyilván a XIX. század második felének valamelyik költője írhatta a verset. Feladatunk most már az volt, hogy megtaláljuk azt a magyar költői antológiát, amely lehetőleg bőségesen tartalmazza a XIX. század második felének alkotásait. Ilyen ENDRÓDI Sándor *A magyar költészet kincsesháza* c. antológiája: szerencsés beosztása — nem költők, hanem műfajok szerint csoportosítja a műveket — gyors választ tett lehetővé. A sorok GAÁL Mózes *Az óda* c. versében található.

Az olvasó igényei igen gyakran meghatározott tartalmi elemeket magában foglaló művekre irányulnak. Ilyen kérdés, hogy melyik magyar regényben szerepelnek a dekabristák (JÓKAI: *Szabadság a hó alatt*); vagy egy konzervgyárnak azon kérdése, hogy hol található meg a »catch up« nevű paradi-

csomos étélizesítő receptjét, mivel a gyár be akar rendezkedni annak gyártására export céljából. Ez utóbbi kérdés legcélszerűbben topográfiailag közelíthető meg. És valóban egy angol szakácskönyvben az étélizesítő receptjét meg is találtuk. Ebből a tájékoztatásból, amelyet komoly népgazdasági érdek támaszt alá, azt a tanulságot is levonhatjuk, hogy nagy tudományos könyvtárban felesleges könyv alig akad.

A tartalmi elem felderítéséhez a biográfiai megközelítési módszer alkalmazása is gyakran komoly segítséget nyújt. Olvasónk az I. G. Farbenindustrie német kémiai tröszt fejlődését, történetét tárgyaló művet keres. Olyan dokumentum jellegű megnyilatkozásokra van szüksége, amelyek leleplezik az I. G. Farbenindustriának a náciizmussal való kapcsolatait. Megállapítva, hogy a konzern vezetője Karl DUISBERG volt, az ő önéletrajza és a személyével foglalkozó irodalom az olvasót teljesen kielégítette.

A nem bibliográfia jellegű adatkérések a legváltozatosabbak és néha meglepőek. A kérdések megválaszolásának módszere itt is csak fokozatosan alakult ki. Először természetesen a saját emlékezőtehetségünkbe vetett bizalom rendült meg. A hármás megközelítési módszer azonban sok kezdeti bizonytalanságot szüntetett meg, és meggyőződésünk, hogy helyes alkalmazása sok nehézknek látszó probléma megoldását teszi lehetővé. Annak megállapítása, hogy az adat milyen időponthoz, személyhez vagy helyhez kapcsolható, a keresés legfőbb támpontja. Olvasónk azt kérdi, hogy ki építette a Népszínházat? Erre a kérdésre a választ Budapest műemléki topográfiaijában találjuk meg (FELLNER és HELLMER). A biográfiai megközelítés pedig (THIEME—BECKER: *Allgemeines Künstler Lexikon*) megoldást ad arra a bibliográfiai jellegű kérdésre, hogy hol található meg a Népszínház műszaki leírása. (*Budapest műszaki leírása*. Bp. 1896.)

A nem bibliográfia jellegű tájékoztatás — ha komolyan vesszük, — nem egy esetben hozzájárul kétségek eloszlatásához. Egy olvasó kérdése pl. az volt: Megfizette-e SZÉCHENYI István az Akadémiának felajánlott évi jövedelmét? Ha megfizette, úgy e ténynek ki kell tűnnie az Akadémia zárszámadásiából. A kérdés tehát kronológiailag közelítendő meg. Az Akadémia zárszámadásait évkönyveiben közli. A *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* első kötetében (1831) bevételi tételként szerepel SZÉCHENYI adománya.

3.

Tájékoztató bibliográfiák. A könyvtár tájékoztató munkájának felelősségteljesebb, nagyobb apparátust igénylő részét nem az adatszolgáltatás adja, hanem az olvasók kívánságára készített tájékoztató bibliográfiai jegyzékek összeállítása. Könyvtárosaink ezt a tevékenységet meglehetősen önkényesen alkalmazott és félreértésre okot adó szóhasználatlal irodalomkutatásnak nevezik. Ha ezek a kérdések egy kérdés irodalmának teljes feltárására irányulnának, úgy méltán nevezhetnők ezt a fajta tevékenységet irodalomkutatásnak. Az esetek azonban azt bizonyítják, hogy ilyen kérdéssel különösen egy-egy tudományág szakképzett művelői ritkán fordulnak a könyvtárhoz. A szakk bibliográfiák ismerete, a referáló folyóiratok figyelemmel kísérése, a szakkönyvtárak dokumentációs szolgálata a tulajdonképpeni »irodalomkutatás« munkájában az egyes tudományágak művelői számára kellő segítséget ad.

A gyakran felvetődő kérdés — ami a könyvtár tájékoztató szolgálatának feltétlen szükségességét igazolja — nem egy kérdés irodalmának általában való felkutatására irányul, hanem az irodalom egészének vagy egy szektorának egy meghatározott szempont szerinti feltárását kívánja a könyvtártól.

Már a katalógusok szerepének futólagos vizsgálatakor is láttuk, hogy az irodalom, a dokumentumok formai és tartalmi feltárásának szempontjai nem minden esetben képesek kielégíteni az olvasók igényeit.

A modern könyvtártudomány egyik legérdekesebb problémája, hogy miképpen lehet a feltárás szempontjait az olvasó szempontjaival egyeztetni. Az ajánló olvasói katalógusok, az irodalom pártos feltárása, e szempont-egyeztetés gyakorlati megvalósulásai.

Az irodalom egészében foglalt adatközlések, ténymegállapítások, gondolatok, a jelenségek és fogalmak összefüggéseit, elemzését feltáró közlések, — azaz információk — száma és minősége szinte felmérhetetlen. Hozzávetőleges becslés szerint az 1940-ig kiadott könyvek száma — Kína könyvtermésének figyelmen kívül hagyásával — 15,4 millió.²⁰ Egy angol forrás szerint az 1953. évi termés kerek számokban 330 000 könyv, 8000 térkép, 31 000 kotta, 33 000 újság, 70 000 folyóirat, 7000 film, 76 000 vegyes dokumentum. Az ezekben foglalt információs anyag feltárása, még ha tekintetbe is vesszük azt, hogy egyazon információ esetleg sokszorosan fordul elő, a ma még általában szokásos katalogizálási módszerek mellett áthidalhatatlan nehézségekbe ütközik. A nehézségeket csak növeli az a matematikai bizonyossággal megállapítható tény, hogy minden olyan könyvtár, amelyik a gyűjtőkörének megfelelő irodalmat lelkiismeretesen beszerzi, állományát 10—18 évenként megduplázza. Ez azt jelenti, hogy egy 500 000 művel rendelkező könyvtár állománya 1967-ben 1 millió, 1980-ban vagyis 25 év múlva 2 millió mű lesz.²¹

A híradástechnika elméleti alapvetésének gyakorlati alkalmazása a könyvtári feltáró munkában reményt nyújt arra, hogy az információs anyag állandó növekedéséből származó nehézségeket ott, ahol erre szükség van, előbb-utóbb le fogjuk győzni.

Az analitikus cíMLEÍRÁS, a részleteket feltáró szakbibliográfiai tevékenység lehetőségeit hatalmas méretekben növeli a feltárásnak az a módja, amelyre a gépi feltárás ad alkalmat. A gépi feltárás jelentősége ugyanis abban rejlik, hogy a feltárt dokumentumot — a magától értetődő információs tényezőket elhanyagolva — egységekre bontja, az információs egységeket vagy egységcsoportokat alkalmas módon megjelöli, és gépi úton választja ki a kívánt információs egységeket vagy azok kombinációját tartalmazó dokumentumokat.

A tájékoztatás munkájában, a tájékoztató bibliográfia összeállításában három tényező jelenlétével kell állandóan számolni. Az első a mennyiségi tényező, a második az időtényező és végül a harmadik a minőségi tényező. Ez azt jelenti, hogy az olvasó igényeit az irodalom lehetőleg teljes feltárásával a legrövidebb időn belül az olvasó számára legjobban használható, vagyis legjobb irodalom rendelkezésre bocsátásával elégítjük ki. A gépi feltárás

²⁰ *Union Catalogs in the United States*. New York, 1942. (Idévez: RIDENOUR — SHAW — HILL: *Bibliography in an age of science*. Chicago, 1951. 17—18. p.

²¹ RIDENOUR: *Id. m.* 8—12. p.

a mennyiségi és időtényező okozta nehézségeket minden bizonytalansággal át tudja hidalni. Számunkra azonban a minőségi tényező, vagyis a legjobb, az olvasó számára legjobban használható irodalom feltárása a két előbbi tényezőnél is döntőbb jelentőségű.

Az olvasó igénye mindenkor az irodalom gondolattartalmának feltárására irányul. Ez azt jelenti, hogy az olvasó nemcsak az irodalomban feldolgozott információk mennyiségét kívánja megismerni, hanem az azok feldolgozásában megnyilvánult szempontokat is. Ezt semmilyen gépi feltárás, sőt semmilyen szokványos szakkatalógus sem biztosítja. Természetes az is, hogy ez az igény kielégítésének legelső és legfontosabb segédeszköze a szakkatalógus és a szakbibliográfia. Mennél árnyaltabb és elemzőbb a szakkatalógus és a szakbibliográfia, annál gazdagabban tárja fel mind mennyiségileg, mind minőségileg az egyes irodalmi alkotások tartalmát. A mennyiségi feltárást a pontos címleírás, a minőségi feltárást a jó szakrendszer és a jó annotáció biztosítja. Különös jelentőségük van a témakatalógusoknak. Azonban vitathatatlan, hogy valamennyi szakrendszer merevsége éppen abban nyilvánul meg, hogy képtelen a tartalom teljes kvantitatív és kvalitatív feltárására.

Ennek a hiányosságnak oka kézenfekvő. A feltáró munka során kialakulnak a feltárás szempontjai. Így jönnek létre a speciális katalógusok, amelyek az olvasók egyes különleges igényeit igyekeznek kielégíteni. Igen gyakran azonban a leg gondosabb feltárás szempontjai sem azonosak az olvasók szempontjaival. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy sokkal több és sokkal váratlanabb szempont szerint kéri az olvasó a mű tartalmának feltárását, mint ahogy azt a legtöbbször tartott feltárás elvégzi. Az olvasó másképp fogalmazza meg igényét, mint a szakozás.

Kétségtelen, hogy a tartalomnak szavakkal és nem jelzésekkel való megjelölése — vagyis a tárgyszó-katalógus — sok olyan esetben is lehetővé teszi az olvasó és feltáró szempontjainak egyeztetését, amikor a szám- vagy betűjelzéses szakkatalógus csődöt mond. Kísérletképpen tárgyszóval való megjelölés céljából könyvtárunk szakozóinak átadtam azokat a műveket, amelyeket kiválasztottam annak az olvasónak, aki az I. G. Farbenindustrie történetével foglalkozó műveket kereste. E művek a decimális szakkatalógusban csupán az életrajzi művek között szerepelnének. A kísérlet során adott tárgyszavak azonban világosan kifejezésre juttatták azt, hogy a kérdéses biográfiák az I. G. Farbenindustrie történetével foglalkoznak.

A feltárás és az olvasó szempontjainak összeegyeztetése azonban még a tárgyszó-katalógus segítségével sem sikerülhet mindig.

Az olvasó által több-kevesebb pontossággal megfogalmazott igény tehát a tájékoztató bibliográfia összeállításának kiinduló pontja. A szakkatalógus és a szakbibliográfia a bibliográfiai egységeket témájuk, vagyis tartalmuk szerint csoportosítja. A tájékoztató szolgálathoz forduló olvasó azonban nem mindig elégszik meg azzal, hogy feltárjuk számára e két segédeszköztípus igénybevitelével a kívánt témával foglalkozó bibliográfiai egységeket. Egyfelől igényt támaszt arra, hogy megtalálja azokat a műveket, amelyek több témának egymáshoz való viszonyát, a témák közötti összefüggéseket tárgyalja, másfelől nem közömbös az olvasónak az sem, hogy milyen szempont szerint tárgyalja a mű a keresett témát. A tizedes osztályozás szempontú alosztásai formálisak, azok nem minden esetben nyújtanak eligazítást. Az olvasó igénye gyakran nem egyezik a bibliográfiai egységnek szakjelzettel vagy tárgyszó formájában kifejezhető tartalmával.

Georg SCHNEIDER *Einführung in die Bibliographie* c. művében felveti a gondolatbibliográfia (»Gedankenbibliographie«) ötletét, de már ő is látja, hogy ennek az irodalom széles területén való elkészítése milyen nehézségekbe ütközik. Az első nehézség magának a »gondolatnak« felismerése, hiszen az nem mindig egyezik valamely ténymegállapítással.²²

A teljes tartalom analitikus feltárása, ami SCHNEIDER szerint is monstrozus és megvalósíthatatlan gondolat, még megvalósulása esetén sem lehetne kielégítő megoldás. Mint mondtuk, az olvasó nemcsak arra kíváncsi, hogy az őt érdeklő témát melyik bibliográfiai egység tárgyalja, hanem arra is, hogy milyen szempontok szerint tárgyalja a szerző a témát. Erre pedig semmilyen »gondolatbibliográfia«, még a SCHNEIDER által példának felhozott FURCHHEIM-féle *Capri bibliográfia* sem ad kielégítő választ. Azt a formális tartalmat, amelyet az említett FURCHHEIM-féle bibliográfia kifejez, egyébként általában a földrajzi katalógus és minden helyismereti bibliográfia is fel tudja tártani.

Az igazi akadály, amelyet semmilyen katalógus, sőt az ún. »gondolatbibliográfia« sem tud legyőzni, akkor jelentkezik, amikor az olvasó két vagy több gondolat, ill. téma egymáshoz való viszonyára, egymáshoz való kapcsolódására vonatkozóan kér irodalmat. A gépi feltárás a tényközlésre vonatkozóan, a félreérthetetlenül megjelölhető *természeti objektumok* egymáshoz való viszonyának, együttes előfordulásának kikutatására használható segédeszköznek bizonyulhat. Ennek felismerése készítette a Szovjetunió tudományos tényezőit a kérdés tanulmányozására.²³

Azonban ha *nem természeti objektumok* leírásáról van szó, a tartalomnak ilyen módon való feltárása egyelőre megvalósíthatatlan. A feltárás, a tartalomnak az olvasó szempontjainak megfelelő kibogozása a tájékoztató szolgálat tevékenységére hárul.

Azok, akik szeretik lebecsülni a könyvtári munka színvonalát, többek közt azzal is érvelnek, hogy ilyen nagyobb tudományos apparátust igénylő bibliográfiai munkára a könyvtárban nincs is szükség, hiszen a szaktudományok művelői, ismerve az őket érdeklő tudományág használható bibliográfiáit, referáló folyóiratait, a problémákat többnyire maguk oldják meg. Mivel azonban éppen a gondolattartalom nem szorítható be egyetlen szaktudomány területébe, és ugyanannak a gondolatnak a különböző szaktudományokban való megjelenése, ill. feltárása olyan igény, amelyet az egyes tudományok művelői saját szakbibliográfiáik felhasználása révén nem tudnak kielégíteni, a könyvtár bibliográfiai segítségnyújtása szívesen fogadott és elismert tevékenység.

A kívánt gondolattartalom megadott szempontok szerinti feltárásának módszerei természetesen nem különböznek az adatszolgáltatás módszereitől. A problémák, ill. a gondolattartalom megközelítésének itt is jó segédeszköze az adatszolgáltatásban alkalmazott hármas módszer. Az ún. irodalomkutatásban ugyanis többnyire nem egyetlen szempont szerint kívánatos az irodalom feltárása, a kronológiai, biográfiai és topográfiai megközelítés együttes, egymásutáni alkalmazása. — a probléma teljesebb feltárása érdekében.

Színpadi rendező például, az általa rendezett színdarabnak az igazsághoz hű, realista színpadra vitele érdekében irodalmat kér a biedermeier-kor

²² SCHNEIDER, Georg: *Einführung in die Bibliographie*. Leipzig, 1936. 24. p.

²³ *Tudományos könyvtári problémák a Szovjetunióban*. Bp, 1952. 28 p. (A Szovjetunió és a népi demokráciák könyvtárügye. 26 sz.)

lakberendezésére és divatjára vonatkozóan. Az olvasó által kért gondolat-tartalom figyelmen kívül hagyását jelentené, ha őt a szakkatalógus iparművészettel és az iparművészet történetével foglalkozó részéhez utasítanók, bár abban is használható anyagot találna. A feladat azoknak az újságcikkeknek (divattudósítások, táncvivalomleírások stb.), emlékiratoknak, szépirodalmi alkotásoknak, a korról szóló monográfiáknak feltárása, amelyek hiteles leírásokat tartalmaznak a kor divatjáról, a polgári otthonok berendezéséről stb. A kutatást természetesen mind a kronológiai, mind a topográfiai, mind pedig a biográfiai megközelítés segítségével hajtottuk végre.

Az olvasó azon szempontjai, amelyek alapján a bibliográfiai összeállítás elvégzését kéri, a legváltozatosabbak. Igen gyakori eset, amikor egy könnyen meghatározható tematikai elem kvalitatív feltárását kéri a könyvtártól. Ilyen bibliográfiai összeállítás az idealista filozófusok fizikai világgképét tükröző művek bibliográfiája. Ezt a kérdést elsősorban biográfiailag kellett megközelítenünk, kiválasztva az idealista filozófia legtipikusabb képviselőinek műveiből azok fizikai világgképét tükröző alkotásait. A kronológiai megközelítés itt egyet jelentett azzal, hogy a kutató szempontjából elsősorban a legújabb burzsoá filozófiai írók művei jöttek számításba. Ez a szempont a topográfiai megközelítés igénybevételét is szükségessé tette: elsősorban az angolszász nyelvterületen megjelent irodalmat kellett feltárni.

A témataralom kvalitatív feltárása mellett a könyvtár által készítendő bibliográfiák célja gyakran magának a szakkatalógusból vagy szakbibliográfiából nem nyilvánvalóvá váló témataralomnak feltárása. A vérbosszú kérdésével foglalkozó irodalmat kell például feltárnunk olvasónk számára. Ehhez a kriminológiai, erkölestörténeti, etnológiai irodalom egy bizonyos megadott szempont szerinti feltárása szükséges, ahol ismét a hármas megközelítési módszer ad segítséget. A halál problémájával foglalkozó olvasót is hiába utasítottuk volna a szakkatalógushoz vagy szakbibliográfiához.

A gondolat-tartalmat kifejező bibliográfia összeállításához az olvasó szempontjaival, érdeklődési körével egyező irodalom feltárása mechanikusan, a segédeszközök szelektálása, kritikai felhasználása nélkül nem végezhető el. Az olvasó által megadott szempontok, a gondolat-tartalom, amelynek feltárását az olvasó kéri, gyakran olyanok, hogy azoknak dokumentációs jellegű feltárására az olvasó igényeit előre figyelembevevő katalogizálás vagy bibliográfia sem gondolhat. Az egyetemi oktató munka támogatása pedig ilyen gondolat-bibliográfiák készítését a könyvtár feladatává teszi. A büntetőjog tanításának alátámasztása szempontjából a tanszék irodalmi összeállítást — ajánló bibliográfiát — kért olyan világirodalmi remekművekről, amelyek bűncselelményekkel, a bűnözők lelkivilágával, a bűncselelmények motívumaival magas színvonalon — tehát nem az átlagos detektívregények színvonalán — foglalkoznak. E tájékoztató bibliográfia összeállításához az irodalom tematikai feltárása mellett annak minőségi feltárására is szükség volt.

A tematikai és kvalitatív szempontok egyeztetése mellett a tájékoztató munka másik fontos feladata olyan gondolatbibliográfia összeállítása, amely két vagy több szempont, ill. gondolat egymáshoz való viszonyának, együttes előfordulásának feltárására irányul.

A tényközléssel kapcsolatban, mint már említettük, a félreérthetetlenül megjelölhető természeti objektumok egymáshoz való viszonyának, együttes előfordulásának kikutatására vezető mechanikus módszerek kidolgozására történtek már kísérletek.

A gépi feltárás alkalmazása azonban nem vezethet eredményre, ha a kutató által fogalmazott problémák éppen felderítetlen összefüggések bibliográfiai kimunkálását teszik szükségessé.

Ilyen esetekben a feltárás nem irányulhat arra, hogy a kutató igényeit teljesen kielégítő irodalmat kutassuk fel, hiszen a kutató szempontjainak eredetisége éppen abban nyilvánul, hogy két vagy több, eddig összefüggésbe nem hozott gondolati elemet a maga összefüggésében kíván megismerni. A feladat itt abban nyilvánul — és ennek ellátása a kutató számára komoly segítséget jelent —, hogy megkeressük azt az irodalmat, amely magában foglalja kérdésfeltevését, tekintet nélkül arra, hogy maga az irodalom a gondolati elemek összekapcsolását elvégezte volna.

A primitív népek művészete, vallási kultusza és az emberi munka egymáshoz való viszonyának kérdését kutatja tudományos életünk egyik legkitűnőbb képviselője. Nem azért fordul a könyvtárhoz, mert a probléma nem világos előtte. Nem is azért kéri a könyvtár »segítségét«, mert gyűjtött adatait, amelyek alapján a maga állásfoglalását tudományos alapossággal kialakította, ellenőrizni kívánná, hanem azért, hogy kutassa fel a könyvtár, hogy a probléma felvetése, az általa megjelölt gondolati elemek együttes előfordulása megtalálható-e az irodalomban.

Vajon ebben az esetben a szakkatalógus vagy a szakbibliográfiák mechanikus feltárása eredményre vezethet-e? Az egyes gondolati elemeket tartalmazó irodalom rendkívül gazdag, hiszen a primitív népek művészetét, a vallástörténetet, az etnológia kérdéseit tárgyaló irodalom mennyiségileg és minőségileg szinte áttekinthetetlen. Ismét a hármasság megközelítési módszer, a problémáknak időhöz, helyhez és szerzőhöz való kapcsolása vezetett — ha nem is mindenben, de legalább részben — kielégítő eredményhez.

A fentiekben néhány tipikusnak tartott példa kapcsán a tájékoztató szolgálat néhány módszertani problémáját igyekeztem megvilágítani. A kialakult módszerek alkalmazása kétségtelenül hozzájárul az egyes kérdések sikeres megoldásához. A sikerek mellett azonban jócskán voltak kudarcok is. Voltak problémák, amelyeknek megoldása nem sikerült, vagy csak részben sikerült. A kudarcok oka *többnyire* a felkészültség hiánya, *néha* pedig a segéd-eszközök, bibliográfiák és egyéb irodalom hiánya volt.

Sikereinkkel — emberi gyöngeségből — szeretünk kérkedni. Általános tapasztalat az is, hogy kudarcainkat szeretjük elhallgatni, sőt hajlamosak vagyunk azokat elfeledni. A könyvtári tájékoztató munka színvonalának biztosítása megkívánná, hogy a meg nem válaszolt kérdéseket valamilyen formában publikáljuk. Az együttműködésnek, a kérdések megválaszolására fordított együttes erőfeszítésnek a könyvtárak olvasói, tehát egész társadalmunk látná hasznát. A sikerek és kudarcok alapján levont tanulságok könnyen összefoglalhatók. A tájékoztató szolgálat személyi és tárgyi előfeltételeinek együttes jelenléte biztosíthatja csupán annak színvonalát, eredményességét.

E cikk a tájékoztató munka során felvetődött néhány problémát igyekezett tisztázni, remélve, hogy a gyakorlati tapasztalatokból levont tanulságok nem csupán egy könyvtár, a budapesti Egyetemi Könyvtár gyakorlatát tükrözik, hanem azokat — amennyire az lehetséges — az általános könyvtári gyakorlat is igazolja.

JÁNOS SZENTMIHÁLYI: ASPECTS OF REFERENCE-WORK IN UNIVERSITY AND RESEARCH LIBRARIES

Although authors of library manuals recommended to organize library information service, — as it is known in Britain and in the U. S. A. — it was scarcely done in Hungary before World War II.

In relying entirely on the information furnished by the catalogues, Hungarian University and research libraries chose to follow the German example. Owing to the lack of public libraries there was no respective demand for an organized information service. Characteristically the first actual information service before World War I. was realized by the Budapest Municipal Library, the logical outcome of adopting British and German progressive public library methods.

The exclusive reliance on catalogues had advantages which proved useful later to reference-work. Endeavours made to meet the more specific demands of the reader created many kinds of special catalogues in Hungarian libraries beside the alphabetical and subject ones. Thus for instance the Budapest University Library placed at the disposal of its readers among others a portrait-catalogue, a geographical catalogue, a World War catalogue etc.

In recent times the demand for immediate information rose at a rapid pace. The Budapest University Library when starting its up-to-date reference-work encountered the same experiences as the Municipal Library some 30 years before. The number of questions, the need for information has been growing daily since the establishment of a modern reference-service.

The readers' demands may be divided into two main groups. 1. The reader asks for a single information; 2. the reader needs the bibliography of a special problem.

Methods of tackling these were gradually developed in the course of years. The first source of information is of course the catalogue. As the catalogue is confined only in books, the solution of the simplest question requires sometimes methods applied to approaching more intricate problems. Questions may be solved by means of either the a) chronological, — b) topographical, — or c) biographical approach.

Practically every question may be connected a) with a certain date, b) a certain place, or c) a certain personality. The paper gives practical examples to prove the competence of this method.

The demand for a bibliography of a single problem can not be entirely satisfied with the existing catalogues or special bibliographies. What the reader seems to require is not so much a subject bibliography, but one which treats a subject from a strictly confined point of view, which though contained, is not conspicuous in general subject bibliographies or catalogues. The other type of demand is for literature linking together two or more subjects from a certain point of view. Here the application of the threefold approach proves also to be practicable.

In science the application of punched cards, rapid selectors is making quick progress and will sooner or later make possible the deepest analysis of scientific literature.

In arts and humanities the „bibliography of ideas“ as Schneider puts it, is an unpracticable scheme. Examples based on practical reference-work however demonstrate that by the application of the threefold approach, difficult and complicated questions may be answered, and the bibliographies made by the library prove equal to the demands of the readers.